

Mitmekülgne kogumik Läti naisajaloost

Letonica. Humanitāro zinātņu žurnāls. Kd 49. LU Literatūras, folkloras un mākslas institūta apgāds / The Institute of Literature, Folklore and Art of the University of Latvia, 2023. 254 lk.

Eva Eglāja-Kristsons ja Zita Kārkla tutvustavad sissejuhatuses „Women’s agency. Multiplying stories and subjects” ajakirja Letonica erinumbri tausta: kogumikus kajastatud uurimistöo aluseks on Läti Teadusagentuuri rahastatud projekt „Female Agency in Latvian Culture and Society (1870–1940)”. Projekti põhjendusena toovad autorid välja asjaolu, et naiste panus Läti ühiskonda ja kultuuri on jäänud võrdlemisi nähtamatuks. Samal ajal, tuleb tõdeda, on Lätis viimasel kahel aastakümnel ilmunud esmapilgul isegi kadedaks tegev valik üldkäsitlusi, mis

kajastavad naiste tegevust kirjanduses, poliitikas ja ühiskonnas laiemalt. Ülevaatlikke kogumikke tähelepanuväärsetest naistest on küll ilmunud Eestiski.¹ Pean silmas lätikeelseid teadusmonograafiaid, mis sisaldavad ka ingliskeelset kokkuvõtet, näiteks Ineta Lipša monograafia naistest Läti poliitikas 1922–1934² ja Vita Zelče uurimus naistest Läti ühiskonnas XIX sajandil.³ Kahjuks ei ole kõik kogumiku sissejuhatuses nimetatud teosed Eesti raamatukogudes vabalt kättesaadavad.

¹ Näiteks **H. Reinart**, Unustatud ja unustamatud naised Eesti ajaloo. Tallinn: Postimees, 2020; Naised Eesti parlamendis 1917–1940, 1992–2019. Koost P. Viljamaa, R. Hillermaa. Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu, 2020; aga ka Helmi Mäelo raamatu „Eesti naine läbi aegade” uustrükk (Tallinn: Varrak, 1999; esmatrükk 1957).

² **I. Lipša**, Viena. Grozāmo sarakstu slazdā: sieviešu politiskā vēsture Latvijā 1922–1934. Rīga: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2022.

³ **V. Zelče**, Nezināmā. Latvijas sievietes 19. gadsimta otrajā pusē. Rīga: Latvijas Arhīvistu biedrība, 2002.

Kitsamate eriuurimuste hulka on keerule võrrelda, sest neist tuleks esmalt Eestiski korralik ülevaade saada. Lätis tehtu uudistamist võib alustada sama projekti raames valminud platvormist Womage,⁴ mis on samuti enamjaolt läti keeles, kuid nüüdisaegsed tehnilised vahendid võimaldavad vähemalt põhiosa tekstist mõista.

Sissejuhatuses (lk 6) püstitavad koostajad hulga üldisi küsimusi, millega kogumik tegeleb. Pigem on siiski tegu uurimisvaldkondade kirjelduste kui uurimisküsimustega, sest ükski artikkel ei anna ammen-davaid vastuseid naise rolli kohta ühiskonnas, ega peagi seda tegema. Artikleid ühendab biograafiline lähenemine, sealjuures tähelepanu pööramine agentsusele ehk naiste kajastamine aktiivsete valikuid tegevate isikutena teatud ühiskondlikes tingimustes ja nende seatud piirides. Uuritavad naised on tegutsenud nii poliitika, kunsti kui ka kirjanduse vallas. Aasta 1870 valiti vaadeldava ajajärgu alguspunktiks, sest siis tõi iseõppinud aktivist Karoline Kronvalde naiste teema Läti ajakirjandusse ning kirjanik Marija Pēkšēna võitis näidendivõistluse.

Enamik artikleid järgib sarnast ülesehitust. Sissejuhatuses kirjeldatakse teema konteksti, tuues näiteid olukorrast eri riikides ja kasutades rahvusvahelist kirjandust, antakse ülevaade kohalikest oludest (vahel tuues lugejani statistikat) ning lõpuks süvenetakse kahe kuni nelja naise biograafiasse, kes on valitud vastavat eluala või probleemistikku iseloomustama. Erandlikud on Rosa Pärpuce-Blauma artikkel, mis keskendub ainult ühe naise, Laura Marholmi tegevusele, ja Zane Rozīte artikkel, mis kirjeldab tervet rühma naisi.

Nimelt kirjutab Rozīte avaartiklis „Female academics at the University of Latvia (1919–1940): A brief insight into the key issues” naistest Läti Ülikooli töö-

tajatena. Ta on varem kirjutanud sarnasel teemal nii läti kui ka inglise keeles ning nüüdseks on valminud tema doktori-väitekiri⁵ naisüliõpilastest Läti Ülikoolis kahe maailmasõja vahel. Sobiva kaadri leidmiseks võeti vastavatud Läti Ülikooli tööle ka naised, ent neid oli vähe ja enamik neist ei jõudnud kõrgetele akadeemilistele ametikohtadele. Autori sõnul ei olnud Lätis formaalseid takistusi naiste ülikooli tööle võtmiseks, aga seda tehti siiski võrdlemisi vähe. Meeskollegiid ega ühiskond laiemalt naiste karjääripüüdlusi ei toetanud. Sarnaselt Tartuga võeti naised eeskätt keeleteadusteks ning suhteliselt palju naisi oli arstiteaduskonnas, märkimisväärne erinevus on suur naissoost eradotsentide arv (1938/1939. aastal 10).

Anastasija Smirnova artikkel „Female managers of social care institutions in Riga: The case of minority asylums (1918–1940)” alustab vaesteabi põhimõtete arengu kirjeldamisega Lätis, asetades selle Euroopa konteksti. Autor tõdeb, et pärast Esimest maailmasõda toimus küll sotsiaaltöö feminiseerumine, kuid naised hõivasid enamasti madalaid positsioone. Kui orbudekodusid Riias juhatasid pigem mehed, siis varjupaikade juhtideks tõusid alates 1930. aastatest naised. Smirnova on artiklis keskendunud just varjupaikade naissoost juhtidele: tema näideteks on Emilia Tiedeman, Emma Goerke ja Eizhenia Arent. Baltisakslased Tiedeman ja Goerke said mõlemad varjupaiga juhiks, võttes selle ameti üle pärast oma abikaasa surma. Seevastu Arent oli läti õigusklik, vene varjupaiga juht, ning oli jäänud leseks juba varem.

Eglāja-Kristone artikkel „The beginnings of women’s agency in Latvian foreign affairs: Autobiographical approach” vaatleb naisi välisestistes. Senises Läti välisestistust puudutavas kirjanduses

⁴ <https://www.womage.lv/en>

⁵ Kaitsmine toimus 29. IV 2024.

on tutvustatud eeskätt naisi, kes teenisid kõrgematel positsioonidel, kuid Eglāja-Kristšone kirjutab, et Läti välisteenistuses oli enne Teist maailmasõda vähemalt 575 naist. Statistiline ülevaade näitab, et kuigi välisministeeriumi teenistuses oli naisi, siis kõrgemad kohad täideti valdavalt meestega. Erinevalt mitmest lääneriigist ei tulenenud see seadusandlusest, vaid pigem tavast. Sarnaselt eelmises artiklis kirjeldatuga tulid kõrgemad positsioonid mõnikord abikaasade kaudu. Välisministeeriumi juhtum näitab, kuidas naised võeti teenistusse erakordsel ajal ehk Esimese maailmasõja päevil ja olukorra stabiliseerudes võtsid mehed ametid taas üle. Eglāja-Kristšone tutvustab lähemalt Grosvaldsi perekonda, kellest maha jäänud ja seni vähekasutatud autobiograafiline allikmaterjal avab 1920. aastate Läti välisteenistust kahe põlvkonna naiste pilgu läbi.

Artiklist jäi silma väide, et peretütar Lina Grosvalde suunas ajutiselt oma feministliku aktiivsuse ümber, tegutsedes sõjakahjude leevendamisel patriarhaalse Punase Risti heaks (lk 79). Nõustun, et heategevus oli traditsioonilisem naisaktiivsuse viis, aga üks ilmtingimata ei sega teist. Loobusid ju sufrāzetidki Suurbritannias Esimese maailmasõja ajal radikaalsetest väljaastumistest. Samuti on loomulik, et kõik aktiivsed naised ei toetanud radikaalset naisõiguslust või vähemalt ei võtnud selle poolt sõna. Ei saa küll välja lugeda, et Eglāja-Kristšone oleks Grosvalde teguviisi suhtes üheselt väljendanud kahetsust või veelgi vähem süüdistust.

Kogumiku esimene osa lõpeb Ineta Lipša käsitlusega naistest Läti poliitikas „Women running for the office of MP under the flexible list system in Latvia: The case studies of Milda Salnā and Berta Pīpiņa (1922–1934)”. Läti valimisseaduse eripärasid on Lipša tutvustanud juba 2007. aastal ajakirja Forschungen zur baltischen

Geschichte 2. numbris („Frauen in den Parlamentswahlen der Republic Lettland”) ning sel teemal on 2022. aastal ilmunud mahukas lätikeelne monograafia.⁶ See-kordse artikli eripära on kahe biograafia lähilugemine, et analüüsida, milliseid strateegiaid häälte püüdmiseks kasutati. Valitud naised, Milda Salnā ja Berta Pīpiņa, olid kaks edukaimat ennesõjaeget naispoliitikut. Üks tollaste naiste jaoks oluline küsimus, mida Lipša analüüsib ka oma monograafias, oli see, kas naised peaks võitlema naisseltsides või saab edu saavutada ka segaorganisatsioonides. Lugeja leiab artiklist selle mahtu arvestades sisuka võrdluse lähiriikidega.

Kogumiku teine osa kajastab kirjan-duse, kunsti ja kirjastamise valdkondi. Esimene artikkel, Baiba Vanaga „German women active in the study and promotion of art history in Latvia from 1880s until 1915”, tutvustab nelja baltisaksa kunsti-loolast: Rosalie Schoenfliesi, Bertha Noeltingi, Elly von Loudoni ja Susa Walterit. Kui naiskunstnikke on uuritud, siis nais-kunstiloolastele on pööratud hulga vähem tähelepanu. Kuigi Elly von Loudon oli ka kunstnik, rõhutab artikkel tema tegevust Andrea del Sarto freskode kopeerija ja uurijana. Ülejäänud kolm pidasid loen-guid ning kirjutasid kunstit eri ajakirjan-dusväljaannetele. Susa või Sophie Walter on pärit Tartust ning tema tegevuspiir-kond ulatus ka Eesti aladele, näiteks õpetas ta 1907. aastal Tallinnas toimunud õpeta-jate suvekursustel, kus esines ka teisi naisi ning mis vääriks omaette uurimust.

Rosa Pärpuce-Blauma analüüsib artik-lis „The contribution of feature writer Laura Marholm to the discourse on women’s emancipation in the German-language press of Latvia at the turn of the 19th and 20th centuries” Laura Marholmi retseptiooni Läti ajakirjanduses. Marholm

⁶ Vt märkust 2.

kirjutas XIX ja XX sajandi vahetusel, mil naisküsimus oli elava arutelu all. Tema raamatud olid väga populaarsed ja mõjukad. Lisaks saatis Marholm lühemaid kirjutisi väljaannetele Riias, aga ka Tallinnas ja Peterburis ning tõlkis. Tema bestseller oli „Das Buch der Frauen” („Naiste raamat”), mis tõlgiti lühikese aja jooksul kaheksasse keelde. Marholmi lugesid ka naised Eestis (nt Aino Kallas, Hella Wuolijoki). Artikkel puudutab naisküsimuse käsitlemist Läti meedias, kuigi mitte ammendavalt, mis pole ka eesmärk. Marholmi positiivset vastuvõttu Läti saksakeelses ajakirjanduses võib selgitada sellega, et tema naisi puudutavad kirjatööd erinesid radikaalsematest naisõiguslastest, „vesistest standardiseeritud sinisukkadest” (lk 157) või „tänapäeval tavapäraistest amatooridest, kes kiunuvad meestega võrdsete õiguste teemal” (lk 159), nagu toona kirjutati.

Zita Kärkla keskendub artiklis „From claiming authority to sensuous excursions: Mapping the female body in Latvian women’s travel writing (1878–1920)” naiste reisikirjadele. Tema põhinäideteks on Minna Freimane ja Angelika Gailite. Freimane kohta on vähe infot, aga ilmselt reisis ta guvernandi ja parunessi teenijana. Ka Gailite reisis koos kaaslastega, kuid tegi seda eeskätt oma lõbuks. Artikli esimeses pooles iseloomustatakse teisigi reisikirjade naisautoreid. Nemad on valitud spetsiifilisemaks analüüsiks seetõttu, et kirjutasid erineval ajal, Freimane XIX sajandi lõpus, Gailite XX sajandi alguses, ning ühiskonnas ja naiskirjanduses vahepeal toimunud muutused mõjutasid reisikirjade sisu ja esituslaadi.

Mära Grudule artikli „Baltic German women between two cultures: Translation of Latvian literature at the end of the 19th century and in the 20th century” teemaks on naised tõlkijatena. Grudule kirjutab, et tutvustab nelja baltisaksa naist, kuid uuritavate perekondlik taust on üsna kirju –

seega „nelja end pigem sakslasena identifitseerivat naist”? Kas see kirju taust võis mõjutada nende vahendajarolli või selle valikut? Neljast varaseima, Hanny Brentano puhul on märkimisväärne potentsiaalne (enese)tsensuuri aspekt – otsus jätta läti rahvusliku liikumise elemendid oma tõlkest välja. Näidetest viimane, Martha von Dehn-Grubbe, on aga Eesti aladelt pärit Anete Konksi tütar, kes tõlkis ka eesti kirjandust saksa keelde. Põgus pilk väliseesti ajakirjandusele näitab, et ajalehed vahendasid nii teateid tõlgitud luulekogu „Wir kehren heim”⁷ kohta kui ka kokkuvõtteid Dehn-Grubbe teiste väliseesti teoste arvustuste kohta.

Signe Raudive artiklis „Women in the book publishing industry of Latvia during the interwar period” on vaatluse all kolm naist kirjastajatena: ema ja tütar Anna Grobiņa ja Ilga Zvanitāja ning Emilija Benjamiņa. See võimaldab iseloomustada kolme üsna erineva toodanguga kirjastust. Paraku ei selgu üheselt, kas kirjastuste välja antud teoste valik oli seotud eeskätt isikliku maitse või turu ootustega, mis omakorda võisid muutuvas majanduslikus olukorras teiseneda. Vastuseks küsimusele, kas naised ettevõtjatena suhtusid näiteks kaastöölisesse kuidagi teisiti, tõdeb artikli autor, et säilinud allikad ei võimalda teha selliseid uuringuid, nagu on tehtud mõningate välismaa kirjastuste kohta.

Kokkuvõttes on tegemist mitmekülgse ja sisuka kogumikuga, mis pakub sissevaateid erinevate naiste elulugudesse ja nende ühiskondlikku tegevusse. Tervitav on lähenemine, mis ei keskendu ainult ennast lätlasena identifitseerivatele naistele, vaid kaasab mitmeid baltisaksa naisi. Vähem saame aimu slaavi ja juudi naiste tegevusest. Eesti lugeja jaoks on see väärtuslik väljaanne, ja mitte ainult seetõttu,

⁷ Wir kehren heim. Estnische Lyrik und Prosa. Eessõna ja tlk M. v. Dehn-Grubbe. Karlsruhe: Karlsruher Bote, 1962.

et mitu näidet on Eestiga seotud – eeskätt ikkagi sarnase mineviku ja geograafilise läheduse tõttu. Samuti teeb otsus avaldada kogu väljaanne inglise keeles (ja vabalt allalaetavana) selle eesti (ja välismaa) lugejale kättesaadavamaks.

JANET LAIDLA